
Queera hjältinnor

Sara Swanson

Jag stod och kollade in svarta nätlinnen på en andrahands klädaffär i Stockholm. Jag skulle börja första året i gymnasiet och darrade rodnande och nära en äldre och mer rutinerad svartrockbrud som gav mig råd hur man kan använda gamla nätlinnen som grund och sy på spets och paljetter och färga allt svart. Vi hade träffats på synthfest och dansat. Hon kände kompisar till min dåvarande pojkvän och jag hade svårt att få ihop det faktum att jag hängde med en kille och blev förtjust i tjejer som hon. Det var ju inte första gången det kändes så här. Kunde inte riktigt reda ut om det var för att jag ville vara lika supertuff och hård som hon eller om jag ville hängla med henne. Hur som helst var jag för blyg. Svartrockbruden drog med mig in i en provhytt och tog tag om min nacke. Hon tyckte jag skulle slopa killarna jag hängde med eftersom de var 'skräp allihopa'. Jag svalde, nickade och hjälpte henne att snöra korsetten som hon tänkte snatta. Innan vi gick ut drog hon sina hand med glittrande naglar över min kind, blinkade och log snett.

När folk i både hetero- och gaysammanhang påstår att det enbart är maskulina tjejer som *syns* som lesbiska eller queera (att feminina måste gå hand i hand med en butch för att synas som lesbiska) tänker jag på henne i provhytten. Jag ser hennes alldeles för röda läppar framför mig och tyst räknar jag upp en rad extremt feminina tjejer som jag mött och uppfattat som queera, genom deras kaxighet och uppseendeväckande kläder och framtoning. Själv njöt jag av att klä mig i korta kjolar, nätstrumpbyxor, höga snörskor och blandade tusen nyanser av läppstift tills jag fick det så giftigt som jag ville känna mig. Mitt möte med feminism samt en flatvärld där feminina tjejer ofta möts med misstänksamhet fick mig att lägga korsetter och läppstift i en svart sopsäck, längst in i garderoben. Fötterna mår bättre av gymnastikskor än högklackat, men jag längtar ibland efter att inta världen i leopardkjol och nätstrumpbyxor. Termen 'butch' ger mig ett sätt att tänka kring de butchar jag beundrat eller varit förälskad i och vad i deras maskulinitet som skiljer sig från de män som kanske liknar dem vid första anblicken, men som jag inte skulle vilja ta i med tång. Jag önskar mig att på samma sätt kunna beskriva queer femininitet, och då kanske 'femme' liksom 'queen' kan skilja ut normativt feminina uttryck från queera. När jag fick tag i antologin *Femmes: Lesbians, feminists and bad girls* (Harris och Crocker 1997) samt Lisa Duggan och Kathleen McHugh's "A Fem(me)nist Manifesto" (Duggan och McHugh 1996) fick jag (nästan) samma lyckorus som när jag såg en ultrafemme i finska The Ultra Bimboos spela bas med tungan. De bekräftade vad jag länge känt och tänkt om de tuffa feminina

och queera karaktärer och personer som inspirerat och imponerat på mig; i punkband, riot-girrl-band och i biroller på film som 'dåliga flickor'. Att de *inte* utstrålar heterosexualitet. Och att de *inte* utstrålar patriarkal hjärntvätt. De får mig att gapskratta och le och lär mig att världen är grym och att vi måste vara starka.

Under 1980- och 1990-talet har en hel del skrivits om västerländsk butch-femme kultur där lesbiska under 1940- och 1950-talet, oftast med stark arbetarklassidentitet, utvecklade sexuella relationer kring olikhet (maskulint och feminint).¹ Judith Halberstam lyfter fram queer maskulinitet hos kvinnor och menar att 'lesbianism' då många gånger är ett för snävt och ohistoriskt begrepp; olika kroppar passerar och tolkas som olika genus i olika situationer och vi måste tänka fragmenterat när vi diskuterar genusidentiteter (Halberstam 1998). Betydelsen av maskulinitet och femininitet skiftar över tid, kroppar, etnisk tillhörighet och klass. Vi måste dessutom skilja mellan genusidentitet, sexuell identitet och sexuell praktik som inte alltid följer givna mönster. Efter 1970-talets 'sex wars' delades lesbiska och lesbiska feminister grovt beskrivet upp i sexualmoraliskt och sexualradikalt läger. De queera röster som syntes och hördes i filmer och offentliga debatter tillhörde s.k. 'lipstick lesbians' (den gren som ville visa lesbiska som 'normala' kvinnor som har sex på lika villkor, inte som överdrivet feminina femmes och absolut inte som maskulina). I sexualmoraliska läger förlöjligades exempelvis stone-butchen. Hennes begär att tillfredsställa en femme utan att själv bli rörd har tolkats som att hon är frigid, kvinnofientlig eller pretranssexuell.

Många femmes, butchar och icke-vita känner (av historiska och politiska skäl) inte igen sig i beteckningen 'lesbisk'. Butchar har exempelvis betytt mycket för lesbisk synlighet, men inte erkänts av den kulturella lipstick-lesbian-eliten, vilket påverkat historieskrivning liksom kulturproduktion. Halberstam menar att sexuellt begär fungerar komplicerat (överensstämmer exempelvis inte alltid med övriga politiska visioner om ömsesidighet och *samma* makt), men inte behöver vara något mystiskt, och att det i vår tid av proteser och artificiella genitalier inte blir speciellt givande att prata om kastrationsångest och penisavund. I stället vill hon att vi riktar blickarna mot de vokabulär och sexradikala diskurser som redan finns i transsamhällen, sexuella subkulturer med fanzines och på olika sätt queera barer och utrymmen. Butch och femme har kritiserats för att vara enbart stereotyper (härmande heterosexuella roller eller ej), men Halberstam hävdar att det inte i sig är fel att använda stereotypa bilder. Inom t.ex. bildkonst och film kan det vara viktigt att använda symboler som känns igen och kan tolkas som tydligt queera. Faran ligger i när de fungerar som representation för det som inte är 'normalt' eller för att fylla upp en minoritetskvot. Stereotyper som butch, femme eller den hårda chicanan *kan* lika gärna fungera

som stark källa till identifikation när de iscensätts nyanserat och i sin egen rätt och styrka.

I historieskrivning av butch-femme har butchen ofta porträtterats som den aktiva hjälten och femmen som en potentiell svikare (heterosexuell) och framförallt osynlig utan en butch. Efter den lesbiska feminismens korståg mot butch-femme kulturen, som anklagades för antifeminism och patriarkalt beteende, har femme-figuren i stort sett försvunnit i diskussioner kring omförhandlande av genusidentiteter. Butcharna var i det amerikanska 1940- och 1950-talet de tydligaste bärarna av lesbisk synlighet (bröt starkast mot föreskriven genusgestaltning) och fick utstå grova trakasserier från ett heterosexistiskt samhälle (vilket ofta fortfarande är fallet). Men det betyder inte att femmes inte syntes alls eller att de inte var delaktiga i drivandet av barer, fester, rebellerande mot familjer eller utsattes för trakasserier. I en nordamerikansk kontext tog framförallt afroamerikanska femmes på sig en offentlig roll som initiativtagare och drivande av antisegregerade barer och fester. Bara att ta sig till en bar eller fest under ett anti-lesbiskt 1940- eller 1950-tal, eller att lämna sin familj för att leva med en butch, var ingen 'osynlig' handling.

I antologin *Femme: Feminists, lesbians, and bad girls* (1977) har Laura Harris och Elizabeth Crocker samlat intervjumaterial och texter som på olika sätt diskuterar queer femininitet, framförallt hos kvinnor med sexuell identitet som femmes. De utgår från att queer femininitet hos kvinnor (till skillnad från heteronormativ femininitet) kan vara lika kritisk, ironisk och effektivt hot mot heteronormativitet som exempelvis dragqueens queera femininitet.² Att vara femme är att vara medveten om sin femininitet och hur den iscensätts, till skillnad från oreflekterad femininitet (sedd som mer eller mindre biologisk och självklar). Harris och Crocker menar att femmens historia är utforskad och förbisedd, med undantag från några få röster som Joan Nestle. Mainstreamfeminism har inte sett femme som omförhandlad femininitet samt specifik sexuell preferens och queerteoretiker har satt femme endast i relation till butch, inte i egenskap av sig själv. Författarna menar att om vi avfärdar femmes som varken 'riktiga' feminister eller 'riktiga' lesbiska, så missar vi femmes femininitet som kritisk och stärkande. Joan Nestle uttrycker i intervjutexten "I'll be the girl" en önskan att lättare få tillgång till förebilder för unga femmes;

It was very confusing and it took forever to figure out that to be a fem bottom didn't mean that I had no power. [...] I fantasize now about creating a fem culture that will make it easier for wanna-be fems to distinguish between fem and feminine. Maybe it is no longer important though. Riot Girrrls and rowdy rockers seem to get it.³

Nestle gör skillnad på 'femme' och 'feminin', där femmekulturer laddar feminina attribut med nya innebörder och framförallt makt. Genusbråkig femmekultur

finns och utvecklas på undergroundscener, fanzines och queera utrymmen, men de måste erkännas och lyftas fram för sina specifika egenskaper (och på så vis bli läsbara och tillgängliga för fler).

Att se femmen som en 'passerande heterosexuell' är att ta för givet att hon 1) aldrig öppnar munnen och avslöjar sina sexuella preferenser och 2) spelar med i en heteronormativ tillgänglighet för män på arbetsplatser och andra heterodominerade sammanhang. Med detta resonemang missas/osynliggörs exempelvis sexuella trakasserier som femmes fått utstå; för att de utstrålar sexualitet men inte riktar den mot män. Ett återkommande tema i antologin är femmes identifierade och synliga som *bad girls*, men får dras med bilden av fina och oskuldsfulla flickor (att alla uppfostrade som flickor och som senare väljer feminina attribut som del av sin identitet automatiskt är hjärntvättade och passiva) från såväl heterodominerat som queert håll.

Även historiskt har feminina kvinnors begär till maskulina kvinnor inte setts som aktivt begär. I 1800-talsdiskurser beskrevs och förklarades feminina kvinnors queera begär som ett förvirrat tillstånd där de tillät sig luras av en dominant maskulin kvinna. Antingen sattes likhetstecken mellan den feminina kvinnans queera begär och feminin svaghet eller så tolkades begär till maskulina kvinnor som i grunden heterosexuellt begär (Harris och Crocker 1997 s. 96). Bilden av butch-femme som härmande heterosexuella roller lever kvar, trots att den utformats rakt emot heteronormativa sexroller. I 'klassisk' butch-femme är det femmen som är centrum för njutning och det är också hon som *kräver* att bli tillfredställd sexuellt, till skillnad från en diskurs om heterosex där kvinnor är medel för mäns sexuella tillfredställelse. Snarare än i heterosexuell femininitet har femmen sin historia i en sexradikal kontext (butch-femme utvecklade erotisk kultur och kunskapsbyggande i en tid där dominant heterokultur likställde kvinnors sex med mäns njutning), där egen stolthet och identitetsbygge såväl som andras fördömande och stigmatisering spelat in. Identitet som *bad girl* (erfarenhet från eller solidaritet med sexarbetare och identitet som kaxig och sexuellt synlig) grundar sig i en öppet aktiv sexualitet samt upplevda trakasserier från lesbisk feministiskt håll där 'horor och kvinnor som ser ut som horor' inte var välkomna inom feminismen (Harris och Crocker 1997 s. 100). I den här medelklassfeministiska kontexten fördes kamp mot pornografi, s/m och butch-femme i ett och samma andetag, med alla inblandade som fiender.

Femme – How does she look?

Del av det motstånd som femmes möter i sin vardag är att ständigt 'komma ut' med sina preferenser (vilket också odlar kunskap och talang för queer symbolik om vi ska se något positivt i det). Identiteter, hur konstruerade de än må vara, är viktiga och att ständigt behöva komma ut till otränade att se queer femininitet,

att möta förskräckta och förvånade 'men du som är så söt och feminin' är för många inte önskvärt. Rebecca Ann Rugg ger i texten 'How does she look?' exempel på två strategier genom vilka femmes syns som queera i egenskap av sig själva. Den första är *flirtatios femme* eller *high femme* där femmens 'lite väl' uppklädda (ibland avklädda) yttre och flörtiga attityd drar blickar till sig.⁴ Är det där en queen? En respektabel (hetero)kvinna skulle väl inte klä sig så där? Nej, kanske inte. Queerhet syns. Den andra strategin kallar Rugg humoristiskt för *iron femme*, vilken kan bilda ett lysande par med den legendariska stone butchen, men som även hon syns ensam och queer. Att agera *iron femme* är att inta en ständigt kaxig svar på tal-attityd (talk back), vilket går emot myten om femmen som passerar som hetero med munnen full av klister. Framförallt slår ingen av dem ner blicken som en fin och sexuellt oerfaren flicka. Även Lisa Duggan och Kathleen McHugh uttrycker *bad girl* som modell och strategi i sitt fem(me)nistiska manifest; "Fe(me) [...] questions the dignity and wisdom of anyone who would wear pink without irony, or a floral print without murderous or seditious designs." (Duggan och McHugh 1996 s. 158) De vill se queer femininitet som "Refusing the fate of Girl-By-Nature, the fem(me) is Girl-By-Choice." (S. 153)

Om jag ska illustrera de två strategierna med egna femme-förebilder får hip-hop stjärnan Eve stå för *high femme* med tassar tatuerade på bröstet, kort färgat hår, alltid korta kjolar, röda läppar och farlig attityd.⁵ Blicken är alltid fast, säker och flörtig; signalerar *bad girl* snarare än mild, tolerant och tillgänglig för andras behov (stereotyp av en 'normal' heterosexuell kvinna). Eve kallas även 'Pitbul in a skirt' vilket är en träffsäker beskrivning på *bad girl* attityd, till skillnad från tillgängligt våpig. En annan artist som iscensätter *high femme* är P.J. Harvey när hon uppträder i knallrött läppstift, glansig guldkläddning och skor med skyhöga klackar. Harvey visar femininitet som 'onaturlig'; hon kan uppenbarligen inte gå rakt i skorna och klänningen åker på sned till skillnad från artister som ser ut att vara födda i klackskor och läppstift. Samtidigt är gestaltandet inte förlöjligande och i förlängningen ett förkastande av femininitet. Det spännande och mycket attraktiva är som jag upplever det en blandning av humor, onaturlighet och uppenbar njutning av frasigt och glittrigt tyg. Mitt exempel på *iron femme* får bli svenska rapartisten Laila K, som tyvärr dragit sig tillbaka från offentligheten. Hennes scenkläder påminner om Eves med mycket färg, fjädrar, glitter och smink, och med en stor käft som inte drar sig för att säga ifrån, övertänkt eller ej. Det finns många rykten kring Laila K och jag vet inte någonting om hennes egentliga privatliv, men det viktiga här är att hon iscensätter femininitet som inte på något sätt liknar en heterosexuell 'naturligt' feminin kvinna. Eve har i ett flertal intervjuer förnekat att hon är 'gay', men det

är intressant nog att hon tolkas och ses som queert feminin av så många att frågan kommer upp i intervjusammanhang. Artister som Eve, P.J. Harvey och Layla K använder i sina framträdanden attribut som stereotyp uttrycker vilja att behaga och tillfredsställa, men signalerar ironi, själviskhet och begär efter njutning.

Spännande inför framtiden skulle vara att jämföra queens och femmes, exempelvis på film och i musikvideor (där vi hittar fantastiska *high femmes* som sällan välkomnas i den euroamerikanska filmindustrin). Hur ser olika femmes och queens relation till sexarbete ut? Många lånar estetik och humor från 'dåliga flickor'. Ibland med faktiskt sexarbete involverat, ibland med skarp 'slamp-humor'. Hur tolkas de i ett sexistiskt samhälle? Blir en slampig queen en slampig queen, medan en femme blir enbart en slampa? Varför anses ikoner som Dietrich och Garbo vara 'gay' och inte 'femme'? Vad gör Eve till mer flata än Janet Jackson (ryktena går som sagt på webbsiter och bland musikvideotittare)? När det gäller queera karaktärer på film och TV måste det akut produceras nytt och mer. Men det finns trots allt en hel del att inspireras av och lyfta fram redan nu.

Noter

- ¹ Vissa stavar 'fem' för att göra kopplingen till 1940- och 1950-talets barkultur och specifika sexuella läggning tydlig. Jag håller mig för enkelhets skull (förutom i citat där författaren valt 'fem') till stavningen 'femme'.
- ² Många av textförfattarna i *Femme: Feminists, lesbians and bad girls* uttrycker större samhörighet med queens och transsexuella kvinnor i förhandlande och iscensättande av queer femininitet än med heterosexuella kvinnor, trots skilda sociala erfarenheter och utsatthet.
- ³ Nestle, Joan, och Cruikshank, Barbara: "I'll be the girl" i Harris och Crocker 1997 s. 117.
- ⁴ Kan sägas vara samma strategi av 'överdriven' femininitet (i förhållande till normativ femininitet) som queens och transpersoner som inte vill passera som heterosexuella kvinnor använder sig av.
- ⁵ Se ex. på intervju med Eve; www.findarticles.com/cf_iview/m1285/8_32/90888343 (02.12.25)

Litteratur

- Duggan, Lisa och McHugh, Kathleen: "A fem(me)nist manifesto", i *Women and performance* specialnummer 'Queer Acts' nr 16 1996: 150-60, red. J. Muñoz och A. Barrett).
- Halberstam, Judith: *Female masculinity*, Durham London: Duke University Press, 1998.
- Harris, Laura och Crocker, Elizabeth (red.): *Femme: Feminists, lesbians and bad girls*, New York London: Routledge, 1997.

Summary

The article discuss the importance of pictorial representation in shaping identity and sexuality. The author works herself with pictures and is very aware of how the male perspective in looking at the world is rooted in the perception of many people. The heteronormative reading of pictures are connected to the idea of the man as active and the woman as passive. Many prejudices can be noted in the description of lesbian sex and love. How do I as a filmmaker and artist, avoid the stereotypes and instead create new and inspiring pieces of art? Could new codes be created or old stereotypes be charged with new content? The male look at the world is the norm we have to interfere with. The article is discussing what pictures do to the way we think about gender and sexuality.

Sara Swanson, Genusvetenskap, Stockholms universitet.